

PÁLYAORIENTÁCIÓK

AZ ALÁBBI TANULMÁNY EGY 1997-BEN FOLYTATOTT VIZSGALAT eredményeire támaszkodik, amelyet hetedikes tanulók körében végeztek¹. A rendelkezésünkre álló kistérségi empiria segítségével azt a kérdést járjuk körül, hogy milyen tényezők befolyásolják e három régióban a gyermekek továbbtanulási döntéseit. A szociológiai irodalomban garmadával születtek a társadalmi mobilitással foglalkozó cikkek és tanulmányok. A hazai és a nemzetközi nagy empirikus kutatások mind kimutatták, hogy a gyermekek társadalmi státuszát nagy mértékben befolyásolja a szülők társadalmi helyzete. Ugyanakkor idővel változnak azok a csatornák, amelyeken át a társadalmi egyenlőtlenségek átörökíthetők. A korábbi időszakban – a múlt század vége, e század eleje – a vagyonnak volt ebben kiemelt jelentősége. A második világháború után a mobilitási kutatások már a szülők munkaerőpiaci státuszának kiemelkedő jelentőségét mutatták ki. A hatvanas-hetvenes évektől kezdve pedig a szülők iskolai végzettsége az a mutató, amely a leginkább befolyásolni látszik, hogy a gyermekek milyen társadalmi pozíciót érnek majd el. A klasszikus tőkeelmélet terminológiájával élve az anyagi tőke kezdeti fontos szerepét egyre inkább átveszi a kulturális és kapcsolati tőke (Bourdieu).

Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a társadalmi, hanem a személyes tényezők is szerepet játszanak abban, hogy ki hova jut el a társadalmi ranglétrán. Így a kevésbé iskolázott, szegényebb szülők gyermekei kisebb valószínűséggel jutnak magas társadalmi pozícióba, de azért a jobb képességű gyermekek számára ez az út is megadatik (Boudon). Ez arra mutat, hogy az egyéni képességek ugyancsak fontos szerepet játszanak a karrier alakulásában.

A magyar rétegződéskutatások (Kolosi, Róbert stb.), valamint az elit-kutatások (Szelényi) azt mutatták ki, hogy Magyarországon is kiemelkedő jelentősége van a kulturális tőkének, de a többi mobilitási csatorna (vagyon, település, kapcsolatok) is szerepet játszanak, sőt, ezek esetleg egymást kiegyenlítő szerepet töltenek be, ami az úgynevezett státuszinkonzisztenciában érhető tetten. Ez különösen a nyolcvanas évek elején volt erős, amikor a társadalomban kétféle mechanizmus működött (redisztributív és kvázi piaci), amely két piramisra (Szelényi), vagy egy „L” alak két szárára (Kolosi) osztotta a társadalmat. Míg a nyolcvanas években a társadalmi egyenlőtlenségek fő generálója a redisztributív rendszer volt, és a piaci inkább kiegyenlítő hatást gyakorolt, addig a kilencvenes évekre a piaci erők generálják inkább a társadalmi egyenlőtlenségeket, és a redisztributív elemek azok, amelyek inkább kiegyenlítenek.

A jelenlegi kutatások azt mutatják, hogy a státuszinkonzisztenciák ma is megvannak, de kisebb mértékűek, mint az előző évtizedben. Más szóval kifejezve, a társadalmi egyenlőtlenségek konzisztensebbeké lettek, amit jól mutat a társadalom egyre

¹ 2500 hetedikes tanuló és szülei körében három kistérségben (Békéscsaba, Kecskemét, Szombathely és környékük) végzett kérdőíves felmérés, 1997 tavasza, Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központ.

nagyobb mértékű kettészakadása. Azok a dimenziók (anyagi, kulturális tőke, munkaerőpiaci pozíció, települési lejtő), amelyek régebben nem feltétlenül jártak együtt, ma már egyre inkább egy irányba fejtik ki hatásukat.

A hipotézis

Abból a hipotézisből indultunk ki, hogy a gyermekek továbbtanulási aspirációját nagy mértékben befolyásolja, hogy milyen eredményesek az iskolában. A tanulmányi teljesítményekre viszont az hat, hogy a szülőknek mi a foglalkozásuk, milyen az iskolai végzettségük, milyen anyagi körülmények közt és milyen típusú településen élnek. Előfeltevésünk tehát az volt, hogy minél magasabban iskoláztak a szülők, minél magasabb presztízsi a foglalkozásuk, minél inkább városban élnek és minél jobb módúak, annál jobb lesz a tanuló tanulmányi eredménye. Minél jobb a tanulmányi eredménye, annál inkább választja a gimnáziumot és utána az egyetemet, míg ellenkező esetben a szakmunkásképző iskolát és a munkát, a munkaerőpiacot.

Társadalmi háttér és továbbtanulási aspiráció

Ahhoz, hogy ezeket a kapcsolatokat mérni tudjuk, a meglévő kategoriális változóinkat magasabb szintű intervallumskálára transzformáltuk. A szülők *munkaerőpiaci pozícióit* a foglalkozásukkal mértük. A szülők foglalkozására rendelkezésünkre állt egy kilenc kategóriás skála, amelyet a nyolcvanas években lefolytatott magyar presztízsvizsgálat eredményei (Kulcsár Rózsa) alapján átkódoltuk.

Foglalkozások presztízspontszámai

Eredeti kategóriák	Összevont kategóriák	Presztízspontszám
Mezőgazdasági fizika	szakképzetlen	23,00
Segédmunkás	szakképzetlen	23,00
Kisiparos	kisiparos	16,33
Egyéb szakmunkás	szakmunkás	17,00
Termelésirányító	szakmunkás	17,00
Szellemi	szellemi	13,37
Értelmiségi	értelmiségi, vezető	7,85
Vezető	értelmiségi, vezető	7,85

A nyolcvanas évek során a foglalkozásokat a pénz, tudás, hatalom és hasznosság dimenziói alapján látták el egy összevont presztízspontszámmal. Azt feltételeztük, hogy ez a presztízssorrend a foglalkozások gyűjtőkategoriái esetében kevésbé változott (habár a nagy kategóriákon belül a sorrend változhatott, például az orvosok presztízse alacsonyabb az értelmiségen belül, mint néhány évvel ezelőtt).

A *kulturális háttér*et a szülők iskolai végzettségével mértük, ahol a meglévő nominális kategóriákat helyettesítettük az adott iskolai végzettség megszerzéséhez szükséges iskolai évek hozzávetőleges számával. A gimnáziumi végzettség esetén egy évvel többnek vettem az évek számát, hogy jelezzük, ez az iskolatípus az egyetemre való bejutásra nagyobb esélyt ad, mint az azonos időtartamú szakközépiskola.

Iskolai végzettségek kódszámai

8 általánosnál kevesebb	4
8 általános	8
Szakmunkásképző	11
Szakközépiskola	12
Gimnázium	13
Főiskola	15
Egyetem	17

Mind a munkaerőpiaci pozíciót, mind a kulturális háttérrel a szülők által adott válaszokból mértük, mivel a gyerekek kevésbé tünnek jól tájékozottnak e téren, és hajlamosak voltak túlbecsülni ezeket a paramétereket. A többi dimenziót viszont már a gyermekek által adott válaszok alapján vettük.

Az anyagi háttérrel illetően nem kérdeztünk rá közvetlenül a szülők jövedelmi helyzetére, és lakás-komfortossági mutatók sem szerepeltek a kérdőívben. Mindazonáltal találtunk egy változót, amely igen erősen korrelált a továbbtanulási aspirációkkal, nevezetesen a testvérek száma. Igen erős ellentétes irányú összefüggés mutatkozott az általános iskolai tanulmányi átlag és a testvérek száma között, így feltételezésünk szerint a testvérek száma közvetetten jelzi a család anyagi helyzetét.

A település jellegére a régiókból két változót konstruáltunk, az egyik az adott település típusára utal (város=1, falu=2), a másik pedig a földrajzi helyre (Kelet-Magyarország, Nyugat-Magyarország).

A továbbtanulási aspirációt két szinten is néztük. Egyrészt az általános iskola utáni továbbtanulást, ahol a három középfokú iskolát hasonlóan átkódoltuk az évek számával, mint a szülők esetében. A középfokú iskola utáni pályaválasztást egy bináris változóval jeleztük, tehát a felsőfokon továbbtanulókat (1) és azokat, akik dolgozni szeretnének a középfok után (2). Azokat, akik bizonytalanok voltak, és nem tudtak válaszolni, kihagytuk az elemzésből. Így sikerült az eredeti nominális kategóriánkat intervallumskála szintjére hozni, és ezáltal alkalom nyílt a regresszió és korrelációs számítás alkalmazására.

A hipotézis tesztelése

Először megnéztük, hogy az elemzésbe bevont változók között milyen összefüggések érvényesülnek. A függelékben található táblázatok jól szemléltetik, hogy minél magasabb presztízsű foglalkozásuk van a szülőknek, illetve minél iskolázottabbak és városiak, annál kevesebb gyerek található a családban, annál jobb a gyerek tanulmányi átlaga, annál inkább gimnáziumban szeretne tovább tanulni, és annál inkább továbbtanulni a középiskola után.

Igen erős kapcsolat mutatkozik a szülők iskolázottsága és foglalkozásuk között, valamint, hogy az apa és az anya iskolai végzettsége között is erős a kapcsolat, vagyis „hasonló a hasonlónak” örül. Ugyancsak erős a kapcsolat a tanulmányi átlag és a továbbtanulási szándékok között. Vagyis szintén természetes módon, aki jobban tanul, az inkább megy gimnáziumba az általános iskola után, és utána továbbtanul

az egyetemen.² A tanulmányi átlagot viszont erősen befolyásolja az anya és apa iskolai végzettsége, valamint az anya foglalkozása. Érdekes módon a továbbtanulási szándékokat csak gyengén, a tanulmányi eredményt pedig szignifikánsan nem befolyásolja, hogy valaki az ország keleti vagy a nyugati részén lakik. Ennél erősebb kapcsolatokat találunk a településtípust illetően, vagyis szignifikáns kapcsolat van a szülők iskolai végzettsége és a között, hogy falun vagy városban laknak.

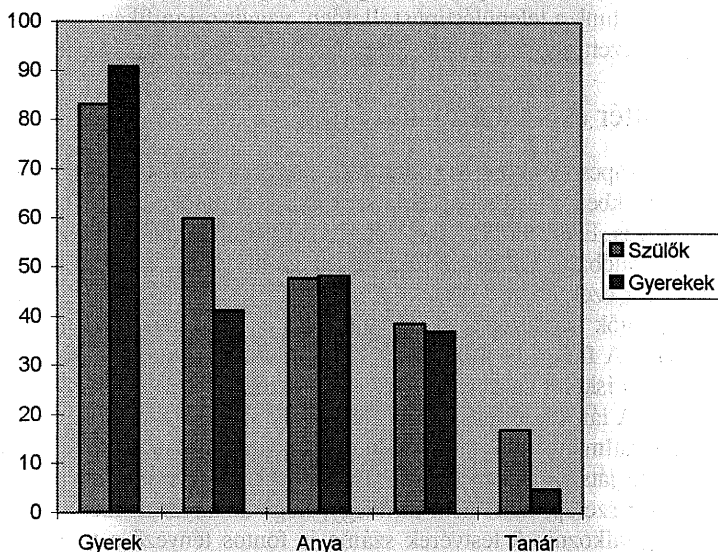
A családi háttér és a tanulmányi átlag

A fent vázolt kapcsolatokról nem derül ki, hogy a változók milyen módon fejtik ki hatásukat. Ezekben az erős kapcsolatszorossági mutatókban benne vannak más változók hatásai is. Ezért többváltozós regresszió számításra voltunk kíváncsiak, hogy vajon valóban az általunk felépített modell szerint hatnak-e a kapcsolatok, és ha igen, akkor ezek milyen erősek. A táblázatból jól látszik, hogy a tanulmányi átlagra hat a szülők iskolázottsága, foglalkozása és a testvérek száma, valamint a település jellege. A fiúkra és a lányokra külön-külön lefuttatott regresszióból kitűnik, hogy az anya iskolai végzettségének van a legnagyobb hatása a gyermek tanulmányi átlagára. A lányok esetében pedig nemcsak az anya iskolai végzettsége gyakorol hatást a tanulmányi átlagra, de ezen túlmenően a foglalkozása is. Ez utóbbi az apa részéről nem játszik szerepet. Valószínűsíthető, hogy az anya foglalkozásának azért jut nagyobb szerep, mert nem mindegy, hogy az anyának mennyi ideje van a gyermekével foglalkozni. A testvérek száma is fontos tényező a tanulmányi átlag alakulásában, mégpedig oly módon, hogy minél több testvére van valakinek, annál gyengébb a tanulmányi teljesítménye. Valószínűsíthető, hogy ez a mutató a jövedelmi helyzetre utal, és nem azt jelzi, hogy a sok testvér esetén fizikailag nehezebb tanulni. (A Magyar Háztartáspanel vizsgálatokból is köztudomású, hogy a sokgyermekes családok igen nagy arányban találhatók a szegények között.) A táblázatból az is látható, hogy több változó együttes hatását nézve eltűnt a településtípus hatása. Ez azért történt így, mert a településtípus hatása elsősorban a szülők iskolázottságán keresztül érvényesül.

Érdekes módon a megkérdezettek is az anya hatását értékelték a legerősebbnek a gyerek továbbtanulásában. Mind a szülőknek, mind a gyerekeknek feltettük azt a kérdést, hogy kinek mekkora beleszólása van abban, hogy hol tanul tovább a gyerek. Mindkét fél a gyerek szerepét ítélte a legnagyobbknak. A gyerekek másodikként a legtöbbször az anya szerepét említették, és az anya szerepét a szülők maguk is jelentősebbnek vélték az apa szerepénél, bár a körülmények hatását ők még nagyobbra értékelték. A legkevesebb beleszólása a gyerek továbbtanulásába a tanulók és szüleik szerint is a tanároknak van.

² A továbbtanul2 változó esetén a negatív előjel annak tudható be, hogy a továbbtanul kapta az 1 kódot és a dolgozni megy a 2 kódot, tehát a negatív kapcsolat itt azt jelenti, hogy minél jobbak a tanulmányi eredményei valakinek, annál kevésbé akar rögtön elmenni dolgozni a középiskola után.

*Kinek van nagy beleszólása abba, hogy hol tanul tovább a gyerek?
(Azok aránya, akik az adott tényező szerepét nagyra értékelték a gyermek
továbbtanulását illetően)*

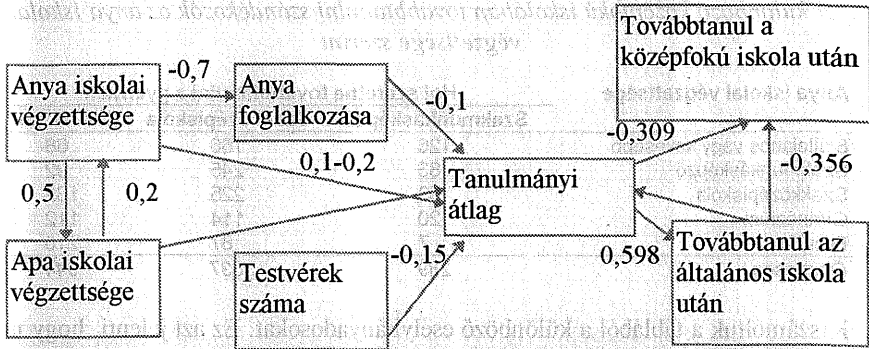

(Forrás: Pályaválasztási kutatás, Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központ)

A tanulmányi átlag és a továbbtanulási aspirációk

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a háttérváltozók és a tanulmányi átlag hogyan befolyásolja a továbbtanulási aspirációkat. Nagyon erős kapcsolatot találtunk a tanulmányi átlag és a között, hogy milyen típusú középfokú iskolát választ a gyerek. Ugyanígy kapcsolat van a középfokú és a felsőfokú továbbtanulási szándékok között is. Nehéz eldönteni, hogy ez a kapcsolat mennyire kölcsönös vagy egyirányú-e. Valószínűleg a továbbtanulási aspirációk önmagukban is növelik a tanulási kedvet és így a tanulmányi átlagot, tehát valószínű, hogy ez a kapcsolat mindkét irányban működik. (0,01 szinten szignifikáns a kapcsolat a szülők iskolai végzettségével is.)

Mind a tanulmányi átlag, mind a középiskola kiválasztása erősen befolyásolja a gyerekek további aspirációit. A tanulmányi teljesítmény jelentősen befolyásolja mind az általános iskolai, mind a középfok utáni továbbtanulási aspirációkat, hiszen annak érdemes továbbtanulnia, akinek jobbak az eredményei az iskolában. Mindazonáltal a középfok utáni továbbtanulási aspirációk (tehát, hogy valaki inkább dolgozni akar, vagy felsőfokon továbbtanulni) is erősen befolyásolják az általános iskola utáni továbbtanulást, hiszen aki hosszú távon tovább akar tanulni, az inkább megy gimnáziumba, míg az elhelyezkedni vágyók inkább választják a szakképző iskolákat. A hosszú távú karrier ambíciója pedig természetesen a tanulási teljesítményt is befolyásolja: inkább fektet energiát a tanulásba az, akinek hosszú távon is továbbtanulási tervei vannak. Ha összerakjuk a kétféle modellt, láthatjuk, hogy milyen tényezők hogyan befolyásolják a gyerekek továbbtanulási aspirációit.

Megjegyzés: mindkét nemre együtt lefuttatott regressziós egyenletekből számolt útelemzés, standardizált bétákkal.

A tanulmányi teljesítmény közvetlenül erősen befolyásolja a továbbtanulási aspirációkat. Itt találjuk a legerősebb kapcsolatszorossági mutatókat. A gyermek tanulmányi teljesítményét pedig erőteljesen befolyásolja a család kulturális és jövedelmi helyzete. A legerősebb hatást az anya gyakorolja, közvetlenül és közvetve a foglalkozásán át, illetve az apa iskolai végzettségén keresztül. A testvérek száma ettől függetlenül fejt ki hatását. De a hatások kisebb mértékűek mint a tanulmányi teljesítményé. Ez azt mutatja, hogy habár a társadalmi, családi környezet erősen befolyásolja az iskolai eredményességet, abban a gyermekek egyéni képességei is szerepet játszanak. A gyermekek egyéni képességei és a családi háttér hatása együtt érvényesül az iskolai eredményekben. A tanulmányi teljesítményben mind az individuális, mind a társadalmi hatások benne vannak. Így a tanulmányi átlag nagyobb mértékben magyarázza a további aspirációkat. Ez is magyarázza, hogy a többváltozós regresszió elemzésnél a második modellben nagyobb arányát tudtuk megmagyarázni a szórásnak, mint az elsőben.

A továbbtanulási aspirációk az esélyhányadosok tükrében

Láttuk, hogy az anya iskolai végzettsége a tanulmányi átlagon keresztül jelentősen hat a gyermek továbbtanulási aspirációira. Kíváncsiak voltunk arra, mekkora az esélye annak, hogy egy magasabb iskolai végzettségű anya gyermeke magasabb szintű középfokú iskolába vágyik egy kevésbé iskolázott anya gyermekéhez képest.³ A következőkben kimutatjuk, hogy a különböző végzettségű anyák gyermekei közül hányan akarnak továbbtanulni szakmunkásképző iskolában, szakközépiskolában és gimnáziumban. Első ránézésre is látszik, hogy a felsőfokú végzettségű anyák gyermekei nagyobb arányban akarnak gimnáziumban tanulni, míg az iskolázatlanabb anyák gyermekei a szakmunkásképző iskolát részesítik előnyben.

³ Ahhoz, hogy ennek mértékét valóban mérni tudjuk, a loglineáris elemzés egyik alap módszerét használtuk, az úgynevezett *esélyhányados számítást*. Ennek a módszernek az az előnye, hogy kategoriális változók esetén a minta peremeloszlásaitól függetlenül mérni tudja két változó között a kapcsolat mértékét, vagyis sokan ezt tartják az asszociáció legjobb mérési módszerének.

A különböző középfokú iskolában továbbtanulni szándékozók az anya iskolai végzettsége szerint

Anya iskolai végzettsége	Hol szeretne továbbtanulni a gyermek		
	Szaktanulmányok	Szakközépiskola	Gimnázium
8 általános vagy kevesebb	126	166	68
Szaktanulmányok	83	245	92
Szakközépiskola	53	225	162
Gimnázium	20	114	112
Felsőfok	7	87	210
Összesen	289	837	644

Kiszámoltuk a táblából a különböző esélyhányadosokat. Ez azt jelenti, hogy megéztük, adott iskolatípusban mennyivel nagyobb eséllyel akar továbbtanulni az egyik fajta végzettségű anya gyermeke egy másik fajta végzettségű anya gyermekéhez képest. Egy nyolc általános vagy kevesebb iskolai végzettséggel rendelkező anya gyermeke például egy szaktanulmányt végzett anya gyermekéhez képest kétszer olyan nagy valószínűséggel akar inkább szaktanulmány iskolában tanulni mint gimnáziumban (126*92/83*68).

A gimnázium választásának esélye a szaktanulmány iskolához képest az anya végzettségének emelkedésével nő. Így például egy szaktanulmányt végzett anya gyermeke majdnem háromszor (2,76) akkora eséllyel választja a szaktanulmányt végzett, mint egy szakközépiskolát végzett anya gyermeke. Különösen nagy a különbség a csak gimnáziumot végzett anyák és a felsőfokot végzett anyák gyermekei között: az előbbieket ötször nagyobb eséllyel tanulnának tovább alsóbb szintű iskolában mint az utóbbiak.

Még drámaibb arányokat találhatunk, ha az úgynevezett *tesztelő cellákra* számítjuk ki az esélyhányadosokat. Ebben az esetben mindvégig egy kategóriához viszonyítunk, jelen esetben a nyolc általánost vagy kevesebbet végzett anyák gyermekeihez viszonyítjuk a többieket.

A nyolc általános iskolai osztálynál nem többet végzett anyák gyermekei mennyivel nagyobb eséllyel tanulnak tovább inkább szaktanulmány iskolában, mint középiskolában, a képzetlenebb anyák gyermekeihez képest

Képzetlenebb anyák iskolai végzettsége	Szakközépiskola	Gimnázium
Szaktanulmányok	2,24	2,05
Szakközépiskola	3,22	5,66
Gimnázium	4,33	10,38
Felsőfok	9,43	55,59

A fenti táblában azt látjuk, hogy mekkora eséllyel választják a képzetlenebb anyák gyermekei a szaktanulmány iskolát a szakközépiskolához (bal oldali oszlop), illetve a gimnáziumhoz (jobb oldali oszlop) képest a képzetlenebb anyák gyermekeihez viszonyítva. Jól látható, hogy a képzetlen szülők gyermekei a szakközépiskolához képest négyszer akkora eséllyel, a gimnáziumhoz képest tízszer akkora eséllyel választják a szaktanulmányt végzett anyák gyermekei. Drámai a különbség a felsőfokot végzett anyák és a képzetlenebb anyák gyermekei között is. Az utóbbiak 55-ször (!) inkább választják a szaktanulmányt végzett iskolát a gimnáziumhoz képest, mint az előbbieket.

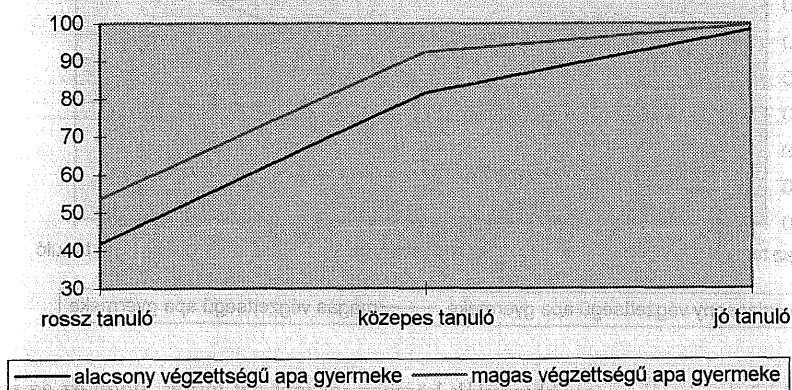
A családi kulturális háttér és az egyéni döntés szerepe

A továbbtanulási szándékokat vizsgálva felmerülhet az a már mások által is sokat vizsgált kérdés, hogy mennyire befolyásolja azt pusztán a család társadalmi háttere, kulturális beállítódása, vagy szerepet játszik-e még valamilyen racionális egyéni döntés is, valamilyen költség-haszon elemzés az egyén részéről abban, hogy hol tanuljon tovább a gyereke (Boudon).

Általános tapasztalat, hogy az iskolázatlanabb és szegényebb szülők gyermekei kisebb arányban tanulnak tovább középiskolában, illetve felsőfokon, mint az iskolázottabb, jobb módú szülők gyermekei. Van, aki ezt a különbséget a különböző családi háttérrel rendelkező gyermekek eltérő nyelvi készségeivel magyarázza. Van, aki szerint a magyarázat az, hogy a kevésbé iskolázott szülők kisebb értéket tulajdonítanak a tanulásnak. Egy további magyarázat szerint a szegényebb családok egyfajta költség-haszon mérlegelés alapján mondanak le gyermekeik továbbtaníttatásáról (Moksony).

Megvizsgáltuk az iskolázott és a kevésbé iskolázott szülők gyenge, közepes, illetve jó tanulmányi eredményt elért gyermekeinek középiskolai továbbtanulási aspirációit. Amennyiben csak a nyelvi készségek számítanak, úgy az azonos tanulmányi eredménnyel rendelkező diákokat összehasonlítva a társadalmi rétegek közötti különbségnek el kellene tűnnie (egy egyenes vonalat kapnánk), amennyiben viszont a társadalmi rétegeknek a tanulás iránti eltérő attitűdje magyarázó ok, úgy a társadalmi rétegek közötti különbségnek a továbbtanulási aspirációt tekintve meg kell maradnia, a diák tanulmányi eredményétől függetlenül (két párhuzamos vonal alakulna ki). Ugyanis amennyiben csak a továbbtanulási iránti családi attitűd a döntő, úgy az iskolázott szülők gyermekei várhatóan a tanulmányi eredménytől függetlenül a magasabb presztízsű gimnáziumokban, az iskolázatlanabb szülők gyermekei pedig a szakmunkásképzőkben tanulnának tovább.

A középiskolában (gimnáziumban és szakközépiskolában) továbbtanulni szándékozók (%)

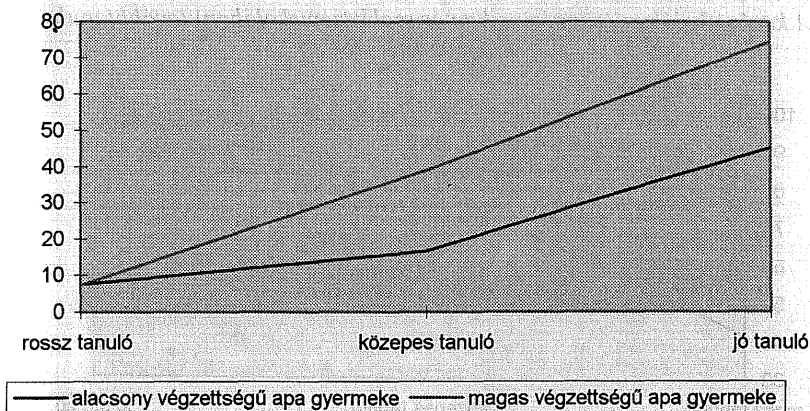
Megjegyzés: alacsony végzettség = nincs érettségije, magas végzettség = van érettségije

Amennyiben a különböző rétegek gyermekeinek eltérő továbbtanulási aspirációi mögött bizonyos költség-haszon elemzés bújjik meg, úgy feltételezhető, hogy a jobb módú családok szerényebben tanuló gyermekeik továbbtanulását is finanszírozni tudják, míg a szegényebb, iskolázatlanabb családok esetében a továbbtanulási döntéseket sokkal jobban befolyásolja a tanulmányi előmenetel. Csak akkor érdemes vállalniuk a hosszabb ideig tartó továbbtanulás költségeit, ha biztosabb a jövőbeni megtérülés, vagyis ha a gyerek valóban jól tanul. A szegényebb, iskolázatlanabb családok tehát érzékenyebbek az iskolai teljesítménnyel szemben, ennek következtében minél jobb a gyerek tanulmányi eredménye, annál inkább mérséklődik a továbbtanulási arányokban mutatkozó különbség a különböző társadalmi rétegből származó tanulók között (Moksony, Boudon). Az előző ábra éppen ezt az esetet mutatja, vagyis a rossz tanuló diákok között az iskolázottabb szülőkkel rendelkező gyerekek nagyobb arányban tanulnak tovább középiskolában, mint iskolázatlanabb szülőkkel rendelkező társaik, viszont a jó tanulók körében szinte eltűnni látszik a két csoport közti különbség.

Mindazonáltal, amennyiben külön vizsgáljuk a gimnáziumi és a szakközépiskolai továbbtanulási szándékokat, azt tapasztaljuk, hogy a gimnázium esetén a különbségek felerősödnek a különböző társadalmi háttérű családok jól tanuló gyermekei között. A gimnáziumban való továbbtanulási szándékok azt tükrözik, hogy mind az iskolázottabb, mind a kevésbé iskolázott családok rosszul tanuló gyermekei közül ugyanolyan kis arányban, hét százalék körül tanulnának tovább gimnáziumban. Az olló viszont kiszélesedik: ahol a jó tanulókhoz érünk, ott már igen nagy a különbség a különböző iskolázottságú családok jól tanuló gyermekei között a gimnáziumi továbbtanulási szándékot illetően. Itt tehát már érvényesül a családi-kulturális háttér is.

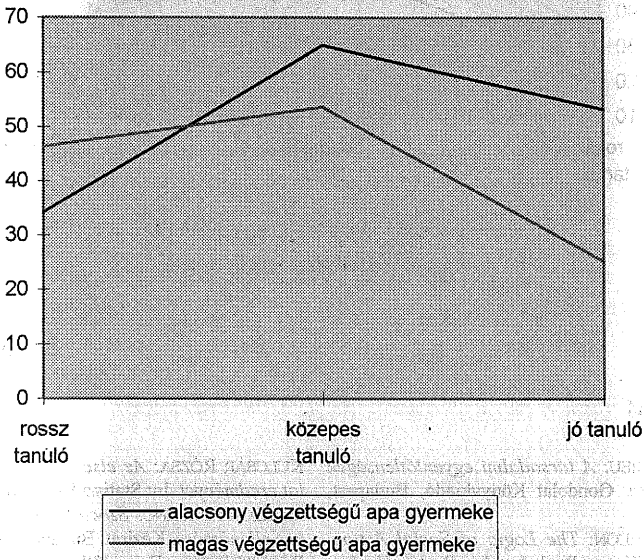
A gimnáziumban továbbtanulni szándékozók (%)

A szakközépiskolában továbbtanulók körében viszont azt látjuk, hogy ez az iskolatípus egyfajta kiegyenlítő szerepet tölt be. Az iskolázottabb apák gyermekei közül inkább a kevésbé jól tanulók választják, a kevésbé iskolázott apák gyermekei közül pedig inkább a jobban tanulók. Azt mondhatjuk, hogy a gimnáziumi továbbtanulás

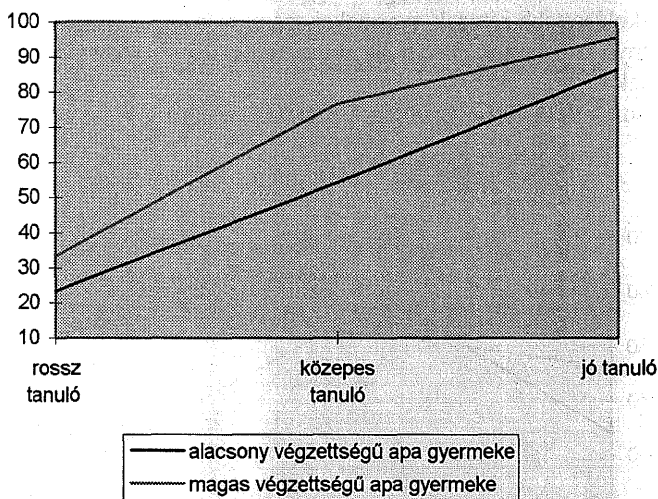
a munkaerőpiacon csak akkor térül meg igazán, ha utána van esély a még több évig tartó felsőfokú továbbtanulásra is, vagyis a gimnáziumi továbbtanulás igazán csak a jobb módú, iskolázottabb rétegek gyermekei számára nyújt finanszírozható alternatívát. A szegényebb családok jól tanuló gyermekei inkább választják a szakközépiskolát, amelynek célja elsősorban nem a továbbtanulásra való felkészítés, hanem a munkaerőpiacon hasznosítható szakmai ismeretek átadása.

A szakközépiskolában továbbtanulni szándékozók (%)

Látható, hogy nem pusztán a családi háttér, de egyfajta racionális mérlegelés is dönt a tanulók általános iskola utáni továbbtanulási szándékainál. Érdekes viszont, hogy a távolabbi elképzeléseket, a középfok utáni továbbtanulási, illetve elhelyezkedési szándékokat illetően felerősödik a családi háttér szerepe, és szinte-szinte kizárólagossá válik. Úgy tűnik, hogy a rövidebb időhorizontú döntéseknél inkább a racionális mérlegelés játszik szerepet, míg a távolabbi jövőt – amelyre nézve sokkal kevesebb konkrét információval rendelkezik az egyén – egyértelműen a családi háttérből fakadó kulturális indíttatás vezérli. A következő ábrán látható majdnem párhuzamos egyenesek azt mutatják, hogy az iskolázottabb szülők gyermekei általában nagyobb arányban tanulnak tovább a középfok után is, mint a kevésbé iskolázott apák gyermekei, függetlenül attól, hogy milyen az általános iskolai tanulmányi eredményük.

A középfok után továbbtanulni szándékozók (%)

LANNERT JUDIT

IRODALOM

- PIERRE BOURDIEU: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1978.
- RAYMOND BOUDON: *The Logic of Social Action*. Routledge and Kegan Paul, London-Boston-Henley, 1981.
- KOLOSÍ TAMÁS: *Tagolt társadalom*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- KULCSÁR RÓZSA: *Az első magyar presztizsvizsgálat eredményei*. In: *Statisztikai Szemle*, 1985/11. sz.
- MOKSONY FERENC: *Szociológiai elméletek empirikus ellenőrzése*. Kézirat. Budapest, é. n.
- RÓBERT PÉTER: *Egyenlőtlen esélyek az iskolai képzésben*. In: *Szociológiai Szemle*, 1991/1. sz.
- SZELÉNYI IVÁN: *Új osztály, állam, politika*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.